

UDK 004.9:351

İmamverdiyev Y.N.

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

yadigar@lan.ab.az

İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİNİN TERMİNOLOJİ PROBLEMLƏRİ

Terminologiya qloballaşma və sürətli elmi-texnoloji inkişaf şəraitində xüsusi əhəmiyyət daşıyır. İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində terminologiya dinamik dəyişir, anlayışlar aparatının fasiləsiz formalaşması prosesi baş verir. Lakin qloballaşma nəticəsində dünya dillərində terminologiyanın unifikasiyası prosesi də baş verir, milli terminologiya sistemləri “ölüm, ya qalım” problemi qarşısında qalır. Bu problem xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daha kəskin hiss olunur. Bu işdə informasiya təhlükəsizliyi sahəsində terminşünaslığın aktual problemləri analiz edilir, onların aradan qaldırılması istiqamətində bir sıra tövsiyələr verilir.

Açar sözləri: informasiya təhlükəsizliyi; termin; tezaurus; ontologiya; terminoqrafiya; terminlərin unifikasiyası.

Giriş

Azərbaycan dili milli dövlətçiliyin başlıca rəmzlərindən biridir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 9 aprel 2013-cü il tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı” hazırkı dövrdə Azərbaycan dilinin zənginləşməsi və tətbiqi imkanlarının genişləndirilməsi istiqamətində aparılan işlərin yeni səviyyəyə yüksəldilməsini tələb edir [1].

Müstəqillik illərində Azərbaycan dilinin funksional imkanlarının inkişafı istiqamətində məqsədyönlü dövlət siyasəti həyata keçirilmişdir və Azərbaycan dili dövlət və cəmiyyət həyatının bütün sahələrində, o cümlədən ictimai-siyasi və elmi-texniki sahədə geniş istifadə edilir. Nəticədə müasir Azərbaycan dilinin leksik sistemində terminlərin xüsusi çəkisi xeyli artmışdır.

Terminlərə ümumişlək sözlərdən daha çox ehtiyac var. Elmin və texnikanın istənilən sahəsi terminlərdə öz ifadəsini tapır. Terminlər informasiya əldə etmək və paylaşmaq, bilik qəbul etmək və ixtisası mənimsəmək alətidir. Terminologiyanı mənimsəmədən heç bir elm sahəsini öyrənmək olmaz. Məlumdur ki, informasiya ana dili vasitəsilə daha sürətlə qəbul edilir (dekodlaşdırma prosesi) və ötürülür (kodlaşdırma prosesi). Standartlaşdırılmış terminologiya dəqiq ünsiyyət imkanı yaradır, səhv başa düşülmə və səhv interpretasiyadan qaçmağa kömək edir və ünsiyyətin keyfiyyətini yüksəldir.

Müasir dünyada elmi-texniki biliklərin artması nəticəsində dillərdə meydana çıxan sözlərin 90%-dən çoxunu xüsusi sözlər təşkil edir [2]. Bir sıra elmlərdə terminlərin sayının artma sürəti ümumişlək sözlərin sayının artma sürətini qabaqlayır və bəzi elmlərdə terminlərin sayı qeyri-xüsusi sözlərin sayından çoxdur.

Terminologiya qloballaşma və sürətli elmi-texniki tərəqqi şəraitində xüsusi əhəmiyyət qazanır. Hazırda dünyada 20 mindən çox terminoloji standart mövcuddur. Onların əsas hissəsi inkişaf etmiş sənaye ölkələrində yaradılmış milli standartlardır. Bundan başqa, beynəlxalq standartlar, regional standartlar, şirkətlərin və beynəlxalq təşkilatların standartları da vardır. Bir sıra böyük şirkətlər terminologiyanın menecmetinə şirkətin qloballaşma strategiyasının tərkib hissəsi kimi baxırlar, şirkətin standart terminologiyasından istifadəni korporativ mədəniyyətin vacib komponenti kimi qəbul edirlər.

Qloballaşma şəraitində terminologiya strateji resurs sayılır və ölkənin inkişafında vacib rol oynayır. Ölkə vətəndaşlarının səmərəli iqtisadi, texniki və elmi ünsiyyət bacarıqları düzgün və standartlaşdırılmış terminologiyadan istifadə ilə inkişaf etdirilir. İstənilən ölkənin terminologiya

təcrübəsi müxtəlif sahələrdə ünsiyyəti genişləndirir və rəsmi dilin funksional dil imkanları inkişaf edir.

Beləliklə, terminologiya ölkədə iqtisadi, siyasi, elmi, texniki ünsiyyəti təmin edən vahid informasiya fəzasının yaradılmasına imkan verən inteqrasiya faktorlarından birinə çevrilir. Bunu nəzərə alaraq, yuxarıda istinad edilən Azərbaycanın dövlət proqramı terminologiya sahəsində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Hər bir predmet sahəsində inkişaf əlaqədar terminlərin sayı artır, bu informasiya təhlükəsizliyi sahəsində daha sürətli və dinamikdir. İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində yeni terminlərin sürətlə meydana çıxması mütəxəssislər qarşısında bir sıra ciddi terminşünaslıq problemləri qoyur. İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində vahid anlayışlar sisteminin (terminlərin və təriflərin) yaradılması informasiya təhlükəsizliyi üzrə elmi tədqiqatların prioritet problemləri sırasına daxil edilir.

Bu işdə informasiya təhlükəsizliyi sahəsində terminşünaslığın aktual problemləri müəyyən edilir, onların aradan qaldırılması istiqamətində bir sıra tövsiyələr verilir. Aydın ki, informasiya təhlükəsizliyi sahəsində terminşünaslığın aktual problemlərinin müəyyən edilməsi işi terminşünaslıq elminin mövcud müddəalarına və praktiki tövsiyələrinə əsaslanmalıdır. Buna görə də, növbəti bəndlərdə terminşünaslığın əsas anlayışları və praktiki terminoloji fəaliyyətin istiqamətləri haqqında məlumat verilir, sonra isə informasiya təhlükəsizliyi sahəsində terminşünaslığın aktual problemləri analiz edilir.

Terminologiyanın əsas anlayışları

Terminşünaslığın predmeti terminlər və terminoloji sistemlərdir. Terminşünaslıq linqvistikanın, məntiqin, informatikanın, psixologiyanın və bir sıra digər elmlərin qovşağında 1960-cı illərdə meydana çıxmışdır [2].

Terminşünaslığın əsas anlayışı olan “termin” anlayışının (latınca “terminus” – sərhəd deməkdir) vahid tərfi yoxdur.

Hər hansı bir predmet sahəsinin təsviri üçün terminlərin müəyyən çoxluğu istifadə edilir, onların hər biri baxılan predmet sahəsindən müəyyən anlayışı işarə və ya təsvir edir. Elmi anlayış empirik və məntiqi yolla alınmış biliklərin nəzəri və ümumiləşdirilməsinin nəticəsidir. Anlayış terminin köməyi ilə tərifdə ifadə olunur.

Terminologiya – bu işdə müəyyən predmet sahəsinə aid terminlərin çoxluğu kimi başa düşülür.

Terminoqrafiya – xüsusi leksika lüğətlərinin tərtibi haqqında elmdir. Xüsusi leksikanın istənilən sahəsinin öyrənilməsi mütləq terminoqrafiya ilə bağlıdır, çünki terminlərin aşkarlanması, tədqiqi, sistemləşdirilməsi üzrə işlərin nəticəsi, adətən, lüğət şəklində formalaşdırılır.

Terminşünaslıqda normalar ümumi ədəbi dil normalarına uyğun olmalıdır, eyni zamanda, terminlərə dair bir sıra xüsusi normativ tələblər də mövcuddur. *ISO 12620* standartı terminlərin 200-dən artıq müxtəlif xassələrini müəyyən edir [3]. Əlbəttə, bunların hamısını tərifdə nəzərə almaq mümkün deyil. Terminlərin əsas xassələrinə onların sistemliliyi, kontekstdən asılı olmaması, qısalığı, birqiymətliliyi (mütləq və nisbi), sadəliyi və anlaşılın olması və s. aiddir.

Sistemlilik terminin mövcudluğunun ən vacib şərtidir. Buna görə də informasiya təhlükəsizliyinin anlayışlar aparatı, sadəcə, terminlər toplusundan ibarət olmamalıdır, hər birinin öz yeri və mənası olan razılaşdırılmış və qarşılıqlı əlaqəli anlayışların sistemi olmalıdır. Sistemliliyin prinsiplərindən biri isə iyerarxiyadır. İyerarxiya çoxsəviyyəli anlayışlar sisteminin elə struktur təşkili formasını nəzərdə tutur ki, səviyyələr arasında qarşılıqlı əlaqə yuxarıdan aşağıya doğru nizamlansın.

Ontologiya müəyyən predmet sahəsinin semantikasını ifadə edən anlayışlar, obyektlər, onların xassələri, münasibətləri və qəbul edilmiş məhdudiyətlərinin çoxluğudur [4]. Ontologiyanın obyektlərinə predmet sahəsinin terminlərlə ifadə olunan anlayışları aiddir.

Lüğətlər, qlossarilər (əlaqələr çoxluğu boş çoxluqdur), rubrikatorlar, tezauruslar ontologiyanın növlərinə misaldır.

Baxılan predmet sahəsini təsvir edən terminlər və onlar arasındakı semantik əlaqələr (münasibətlər) çoxluğu *tezaurus* adlanır (yunanca θησαυρός – xəzinə deməkdir). Tezaurus verilənlərinin modelini ontologiyanın istənilən təsviri platformasında yaratmaq olar (məsələn, *TopicMaps*, *RDF*, *DAML*).

Terminologiya problemlərinin həlli kompleks məsələlərin öyrənilməsini nəzərdə tutur: terminin strukturu və tərkibi, terminologiyanın formalaşdırılması mənbələri, semantik ekvivalentlik, sistemlilik, linqvistik düzgünlük.

Praktiki terminoloji fəaliyyətin istiqamətləri

Terminşünaslığın predmeti və metodları linqvistikanın predmeti və metodları ilə müəyyən qədər üst-üstə düşür. Xüsusi halda, linqvistika kimi terminşünaslıq da nəzəri və tətbiqi istiqamətlərə bölünür. Praktiki terminoloji fəaliyyətin aşağıdakı istiqamətləri mövcuddur [2]:

- leksikoqrafik terminoloji fəaliyyət;
- terminlərin və terminosistemlərin unifikasiyası – bura nizamlama, standartlaşdırma və harmonizasiya daxildir;
- elmi, texniki və digər xüsusi mətnlərin tərcüməsi çərçivəsində terminlərin tərcüməsi;
- terminoloji verilənlər bankının (TVB) yaradılması;
- terminologiya üzrə orqanların və mərkəzlərin müxtəlif səviyyələrdə (milli, beynəlxalq, sahə) təşkilati-metodiki (elmi-təşkilati) fəaliyyəti.

Unifikasiyanın vəzifəsi anlayışlar sistemi ilə terminosistem arasında birqiymətliliyi uyğunluğu təmin etməkdir. Unifikasiya bütün səviyyələrdə – məzmun, məntiqi və linqvistik səviyyələrdə aparılır. Bu zaman həm terminlərin linqvistik analizi və dilin ümumi norma və qanunauyğunluqları, həm də terminologiyanın normativ qiymətləndirilməsi meyarları üçün xarakterik spesifik cəhətləri nəzərə alınır.

Nizamlanma terminologiyasının unifikasiyası üzrə praktiki işin əsas hissəsidir. Terminologiyanın nizamlanması üzrə işin əsas istiqamətinin ilkin mərhələsi inventarizasiyadır. Inventarizasiya – baxılan elm sahəsinə aid olan bütün terminlərin toplanması və təsviridir. Bu iş terminlərin seçilməsindən, onların leksikoqrafik emalından və təsvirindən ibarətdir, işin nəticəsi terminoloji lüğətlər olur.

Unifikasiyanın sonuncu mərhələsində terminosistemin kodifikasiyası, yəni onun normativ lüğət şəklində formalaşdırılması həyata keçirilir. İstifadə xüsusiyyətlərindən asılı olaraq kodifikasiya iki şəkildə sənədləşdirilir. Əgər həddən artıq sərt normalar yaradıcı fikrin inkişafına mane ola bilərsə (adətən, elm sahəsində), kodifikasiyanın nəticəsi tövsiyə olunan terminlərin toplusu olur. Əgər terminin dəqiq birqiymətliliyi işlədilməsindən kənarlaşma yolverilməzdirsə (adətən, istehsalat sahəsində), kodifikasiyanın nəticəsi terminlər və təriflər üzrə dövlət standartı olur. Terminoloji standart hüquqi sənəddir: terminlərin işlədilməsinin qanunvericilikdə təsbit edilməsi onların müxtəlif sahələrdə - istehsalat, idarəetmə, daxili və xarici ticarət və s. birqiymətliliyi anlaşılmaması zəruriliyi ilə əlaqədardır.

Elm, texnologiya, iqtisadiyyat, mədəniyyət sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın güclənməsi terminologiyasının harmonizasiyası üzrə işlərin sürətləndirilməsini tələb edir. *ISO 860:2007* anlayışların, anlayış sistemlərinin, təriflərin və terminlərin harmonizasiyasına metodoloji yanaşmanı müəyyən edir [5]. Bu metodologiya milli və ya beynəlxalq səviyyədə, birdilli və ya çoxdilli kontekstdə harmonizasiya edilmiş terminologiyasının işlənilməsinə tətbiq edilir.

TVB-nin yaradılması terminoloji fəaliyyətin nisbətən yeni istiqamətlərindən biridir, elmi, texniki, iqtisadi və digər terminlərin sayının sürətlə artması və böyük terminoloji informasiyanın “kağız-qələmlə” emalındakı çətinliklərlə bağlıdır. Dünyada ən böyük TVB-dən biri *Siemens* şirkətinə məxsusdur, bu bazaya 8 dildə (rus dili də daxil olmaqla) 2,5 milyon termin daxildir. *Eurodicautom* adlı beynəlxalq TVB Avropa Birliyi Komissiyasının terminoloji bürosunda

yaradılıb. Hazırda *IATE (InterActive Terminology for Europe)*, Avropa üçün İnteraktiv Terminologiya) adını daşıyır və müxtəlif sahələrdə 1,4 milyondan çox termini (məsələn, tibb, ticarət, telekommunikasiya, metallurjiya) Avropa Birliyinin 23 rəsmi dilində təqdim edir [2].

İnformasiya təhlükəsizliyi üzrə terminologiyanın problemləri

İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində terminologiya problemlərinin mahiyyətini texnologiyaların sürətli artımı fonunda anlayışlar aparatının fasiləsiz formalaşdırılması prosesi, dil praktikasının geri qalması, texnoloji obyektlərin hüquq normalarında adekvat əks olunmaması şəklində təsvir etmək olar.

Müasir dövrdə dünyada ingilis dili millətlərarası ünsiyyət və informasiya mübadiləsi vasitəsi rolunu oynayır. Beynəlxalq səviyyədə elmi-texniki və ya ictimai-siyasi forumlarda hətta Avropa və Asiyanın inkişaf etmiş ölkələrinin milli dilləri ingilis dili ilə rəqabət edə bilmir. Terminlərin çoxu ingilis dilində yaranır və başqa dillərə keçir. Nəticədə dünya dillərində terminologiyanın, xüsusilə də, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsində unifikasiyası prosesi baş verir. Bununla əlaqədar milli terminologiya sistemləri qarşısına “ölüm, ya qalım” problemi çıxır. Bu problem, xüsusilə, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə daha kəskin hiss olunur.

Dünyada üstünlük saxlayan dillərin müdaxilə təsirlərinə qarşı durmaq, dilin elmi-texniki və ictimai-siyasi həyatın bütün sahələrində ünsiyyət vasitəsi funksiyasını tam yerinə yetirməsini təmin etmək üçün dilin müstəqilliyini saxlamağa çalışmaq, milli dilə qayğı ilə yanaşmaq, dilin potensialından fəal istifadə etməklə onun inkişafına müəyyən nəzarət etmək zəruridir.

Alınma sözlərə münasibətdə dünyada iki yanaşma mövcuddur: 1) beynəlxalq terminləri milli dillərə dəyişiklik olmadan daxil etmək; 2) beynəlxalq terminləri milli terminlərlə tam əvəz etmək. Hər iki yanaşmanın öz təhlükələri vardır [6].

Terminlərin başqa dillərdən alınması qaçılmazdır, lakin burada tarazlığı gözləmək lazımdır, bəzən terminlərin Azərbaycan dilində işlənən sinonimləri olsa da, terminologiya başqa dillərdən alınan sözlərlə korlanır.

Bəzən danışıqda, təhsildə, ədəbiyyatda və dövrü mətbuatda terminin adekvat tərcüməsi deyil, onun bir çox halda düzgün olmayan transkripsiyası işlədilir. Nəticədə termin Azərbaycan dilinə çox vaxt adi istifadəçi üçün anlaşılmayan məna və səslənmədə daxil olur.

İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində terminologiyanın unifikasiya edilməmiş olması həm Azərbaycan, həm də digər dillərdə elmi informasiya mübadiləsində ciddi maneə olaraq qalır, elmi ədəbiyyatın adekvat tərcüməsində böyük çətinliklər yaradır. Qeyd edək ki, elmi ədəbiyyatda informasiya təhlükəsizliyi üzrə əsas anlayışların məzmunu, onların konkretləşdirilməsi üzrə hələ də müzakirələr aparılır [7, 8].

İnformasiya təhlükəsizliyinin terminoloji sisteminin mühüm spesifik xüsusiyyəti onun hüquqi leksika ilə çox sıx əlaqədə olmasıdır. Bunun səbəblərindən biri informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasında qanunvericilik bazasının xüsusi yer tutmasıdır.

Lakin praktikada belə bir prinsip istifadə edilir - hər bir normativ-hüquqi aktda onun özünün terminləri və onların tərifləri müəyyən edilir. Bəzən eyni anlayışın məzmunu, o cümlədən hüquqi məzmunu müxtəlif hüquqi normativ sənədlərdə fərqli olur. Bu terminlərin istifadəsində systemsizliyə, ziddiyyətlərə gətirib çıxarır. Bu bir daha həm elm, həm də qanunvericilik praktikası üçün anlayışlar aparatının analizinin və konkretləşdirilməsinin, vahid anlayışların işlənilməsinin vacibliyini nəzərə çarpdırır.

İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq qanunvericiliklə harmonizasiyası məsələsi də aktualdır. Qeyd edək ki, informasiya münasibətlərinin tənzimlənməsi və informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin beynəlxalq nəzəriyyə və praktikasında da vahid və universal anlayışlar və onların tərifləri işlənməmişdir.

İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində istifadə edilən anlayışların rəsmi (standartlaşdırılmış) təriflərinin toplandığı vəsaitin nəşr olunmasına da ehtiyac vardır [9]. Bu vəsaitin materialları

informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sistemlərinin yaradılması və sənədləşdirilməsi zamanı unifikasiya edilmiş yanaşma üçün zəruridir.

“Ortaq leksik formalar qarşılıqlı anlaşma üçün bazisdir” paradigmasından çıxış edərək beynəlxalq informasiya təhlükəsizliyi sahəsində bir sıra anlayışlar haqqında ortaq baxış formalaşdırmaq lazımdır.

İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində terminologiya fondunun, demək olar ki, idarə olunmayan şəkildə artması onun natamam, bəzən lazımsız terminlərlə çirklənməsinə, qeyri-dəqiqliyə, bir çox terminin çoxmənalılığına, sinonimlərin çoxalmasına səbəb olur. Xarici dillərdən heç də həmişə əsaslandırılmayan intensiv alınmalar və əksinə, beynəlxalq terminlərin mənasız milliləşdirilməsi baş verir. Terminologiyada belə vəziyyət elmin və praktikanın inkişaf templərinə də mənfi təsir göstərir. Terminologiyanın nizamlanması məqsədi ilə bir sıra təxirəsalınmaz təşkilati, metodiki və elmi xarakterli tədbirlər görmək lazımdır.

Terminologiya sahəsində problemlər təkcə Azərbaycan dilinə xas deyil. Son dövrlər rus dilində informasiya təhlükəsizliyi terminləri üzrə çox sayda mənbələr, o cümlədən qlossarilər nəşr olunur. Onlarda əsasən ingilisdilli terminlərin müxtəlif tərifləri verilir. Terminlərin qeyri-dəqiq tərcüməsi və ya yanlış işlədilməsi istifadə edilən terminologiyanın çirklənməsinə səbəb olur və başa düşülməsi üçün çətinliklər yaradır. Xarici məqalələrin tərcüməsinin rus dilində kriptografiya üzrə terminologiyanın formalaşmasına böyük təsir göstərməsi uğurlu misal kimi göstərilir [10].

Terminoloji fəaliyyətin keyfiyyətini yüksəltmək üçün elmi ədəbiyyatda bir sıra təkliflər irəli sürülmüşdür – səylərin koordinasiyası, terminoloji təşkilatların dəqiq dövlət strukturunun yaradılması, terminosistemlərin normalaşdırılması, dövlət standartlarının yaradılması və onların daim müstəqil ekspertizası, terminoloji fəaliyyətin elmi prinsiplərlə aparılması, beynəlxalq terminoloji mərkəzlərlə əlaqələr.

Terminlərin avtomatik çıxarılması üsulları

Böyük terminoloji resursun formalaşdırılması problemini informasiyanın ilkin toplanması və resursun sonrakı zənginləşdirilməsi məsələlərinə bölmək olar. Bu məsələlərin həlli üçün müxtəlif metodlardan istifadə etmək məqsədəuyğundur.

Bir sıra tədqiqatlarda terminə “oxşayan” söz birləşmələri bazasının ilkin formalaşdırılması üçün müxtəlif metodlar təklif edilmişdir [11-14]. Metodların əksəriyyəti oxşar struktura malikdir - əvvəlcə bu və ya digər linqvistik şərtləri (sintaksis məhdudiyyətləri) ödəyən “namizədlər” siyahısı formalaşdırılır; sonra isə terminlərin yaranmasının qəbul edilmiş modelinə uyğun olaraq alınmış çoxluq sıralanır ki, daha yüksək çəkiyə malik söz birləşmələri ekspertə əvvəlcə göstərilsin.

Yanlış variantların, məsələn, şəxs adlarının, coğrafi adların və s. atılması hesabına siyahını azaldan müxtəlif leksik süzgeçlər də vacib rol oynayır.

Təbii üsul – sözlər cütünü seçmək (ola bilsin ki, sözləri ilə birlikdə) və tezliyin azalmasına görə onları sıralamaqdır. Sadəliyinə baxmayaraq, bu metod böyük həcmdə mətnlər emal edildikdə siyahının əvvəlini kifayət qədər yaxşı hazırlayır.

Bir sıra metodlar tezliyin sadə hesablanmasından fərqli meyarlarla alınmış söz birləşmələri siyahısını sıralayır. Qarşılıqlı informasiya kimi statistik xarakteristikani istifadə edən metodlar geniş məlumdur [12]. Bəzi işlərdə daha uzun söz birləşmələrinin seçilməsinə kömək edən metrikalar təklif edilib. Məsələn, bir neçə sözdən ibarət terminlərin aşkarlanması üçün *C-value* metriki daxil edilir, bu metrikada digər söz birləşmələrinin tərkibinə daxil olmayan uzun söz birləşmələrinə daha böyük çəki verilir [13].

Terminologiyanın avtomatlaşdırılmış şəkildə çıxarılması üçün bir çox proqram təminatı mövcuddur. Ən geniş yayılmışlardan *Simple Concordance Program*, *MonoConc Pro*, *Multi Term Extract*, *Concordance for Windows*, *PROMT TerM*, *Word Tabulator* göstərilə bilər. Bu proqramların çoxunda “qara siyahı”nı (termin olmayan sözlərin siyahısını) redaktə etmək, sözün

uzunluğuna, rastgəlmə tezliyinə görə süzgəc, birdilli mərhələdən terminologiyanın çıxarılması, mürəkkəb fayl formatlarından (.html, .xml) terminologiyanın çıxarılması və s. kimi imkanlar var. Bu funksiyalar işin səmərəsini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırır və verilənlərin sonrakı redaktəsinə sərf edilən zamanı xeyli azaldır.

Nəticə

Terminşünaslıq dilin funksional inkişafında mühüm rol oynayır. Terminologiya və terminoqrafiya fəaliyyəti xərclər baxımından həmişə effektiv olmasa da, dilin funksional inkişafında mühüm rol oynayırlar və onların olduqca qiymətli mədəni, sosial, tarixi, funksional, akademik və elmi əhəmiyyəti vardır.

İnformasiya təhlükəsizliyi üzrə ümumi qəbul edilmiş terminologiyanın vacibliyi çoxdan yetişmişdir, lakin bu məsələnin həlli bir sıra çətinliklərlə əlaqəlidir, hər birinin öz spesifikasiyası olan bir çox sahədə oxşar terminologiyanın işlədilməsi ilə əlaqədar çoxsaylı şərtləri nəzərə almaq zəruridir.

Terminologiyanın çox rastlanan istifadəsinə qlossarilər, terminlərin axtarışı üçün veb-saytlar, ikidilli və ya çoxdilli lüğətlər daxildir. Terminoloji lüğətlərin vahid prinsiplərlə və müasir informasiya texnologiyaları sistemlərində yaradılması məqsədəuyğundur. İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində belə resursların yaradılması məsələsi öz həllini qısa zamanda tapmalıdır.

İnformasiya təhlükəsizliyi sahəsində terminologiyanın unifikasiyası məsələsinə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi baxılmalıdır. Terminologiyanın nizamlanması olduqca zəruridir və bu işlərə informasiya təhlükəsizliyi mütəxəssislərini fəal şəkildə cəlb etmək zəruridir.

İnformasiya təhlükəsizliyi üzrə vahid terminologiyanın yaradılması informasiya təhlükəsizliyi üzrə elmi tədqiqatların keyfiyyətinin yüksəlməsi üçün də zəmin hazırlayacaq.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı. 9 aprel 2013-cü il.
2. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура, М.: Изд.-ЛКИ, 2007, 256 с.
3. ISO 12620:2009 - Terminology and other language and content resources -- Specification of data categories and management of a Data Category Registry for language resources, 2009, 40 p.
4. Лукашевич Н.В. Тезаурусы в задачах информационного поиска, М., Изд-во Моск. ун-та, 2011, 512 с.
5. ISO 860:2007 Terminology work - Harmonization of concepts and terms, 2007, 24 p.
6. Романов А. Ю. Англицизмы и американизмы в русском языке и отношение к ним. – СПб.: Изд-во СПб ун-та, 2000, 152 с.
7. Недосекова Е. Проблемы правовой терминологии в сфере информационной безопасности // Информационные Ресурсы России, 2011, №6, с. 28-30.
8. Закупень Т. Понятие и сущность информационной безопасности, и ее место в системе обеспечения национальной безопасности РФ // Информационные Ресурсы России, 2009, №4, с. 28-34.
9. Парошин А.А., Информационная безопасность: стандартизированные термины и понятия, Изд.: Дальневосточ. Ун-та. 2010, 216 с.
10. Погорелов Б.А., Черемушкин А.В., Чечета С.И. Об определении основных криптографических понятий / Математика и безопасность информационных технологий (МаБИТ-03), МГУ, 23-24 октября 2003, 7 с., <http://www.ict.edu.ru/ft/002455/pogorelov.pdf>

11. Bourigault D., C.Jacquemin, Term extraction+Term clustering: an integrated platform for computer-aided terminology / Proc. of the 9th Conference on European chapter of the Association for Computational Linguistics (EACL), 1999, pp. 15–22.
12. Church K., Hanks P., Word association norms, mutual information, and lexicography // Computational Linguistics, 1990, Vol.16, No. 1, pp.22–29.
13. Frantzi K., Ananiadou S., Tsujii J., The C-value/NC-value method of automatic recognition of multi-word terms / Proc. 2nd European Conference on Research and Advanced Technology for Digital Libraries (ECDL '98) , 1998, pp. 585–604.
14. Velardi P., Navigli R., D'Amadio P., Mining the web to create specialized glossaries // IEEE Intelligent Systems, 2008, Vol. 23, No. 5, pp. 18–25.

УДК 004.9:351

Имамвердиев Ядигар Н.

Институт Информационных Технологий НАНА, Баку, Азербайджан
yadigar@lan.ab.az

Терминологические проблемы информационной безопасности

Терминология в контексте глобализации и быстрого развития науки и техники имеет особое значение. Терминология в области информационной безопасности изменяется динамически, и происходит непрерывный процесс формирования понятийного аппарата. В результате глобализации происходит также процесс унификации терминологии в языках мира, и национальные терминологические системы стоят перед проблемой "смерти или выживания". Эта проблема особенно остро стоит в развивающихся странах. В этой работе анализируются актуальные проблемы терминоведения в области информационной безопасности, и предлагаются ряд рекомендаций по их преодолению.

Ключевые слова: *информационная безопасность; термин; тезаурус; онтология; терминоведение; унификация терминов.*

Yadigar N. Imamverdiyev

Institute of Information Technology of ANAS, Baku, Azerbaijan
yadigar@lan.ab.az

Terminological problems of information security

The terminology is of particular importance in the context of globalization and the rapid development of science and technology. Terminology in the field of information security changes dynamically, there is a continuous process of formation of the conceptual apparatus. As a result of globalization there is also the process of unification of terminology in the languages of the world, and national terminological systems face the problem of "death or survival." This problem is particularly acute in developing countries. This paper analyzes the current problems of terminology in the field of information security, and proposes a series of recommendations to overcome them.

Keywords: *information security; term; thesaurus; ontology; terminography; unification of terms.*